

Bruggen slaan: goede stappen en (vooral nog) gemiste kansen

L. Hoogduin*

Samenvatting

Dit artikel bespreekt het economisch beleid uit het Regeerakkoord vanuit de vijf belangrijkste problemen waar ons land mee kampt. Het Regeerakkoord biedt een aantal goede aanzetten voor het oplossen hiervan. Maar er zijn ook kritische kanttekeningen bij te plaatsen. Het beleid is te weinig samenhangend. In de uitvoering ervan is te weinig coördinatie voorzien. Een aantal zwakke punten uit het Regeerakkoord is te repareren. Zo zou de minister van Economische Zaken de coördinatie van het economisch beleid moeten krijgen.

Trefwoorden: Regeerakkoord, Kabinet Rutte-2.

1 Inleiding

Onlangs is het kabinet Rutte-Asscher van start gegaan op basis van het Regeerakkoord *Bruggen slaan*¹. Dit artikel geeft een analyse op hoofdlijnen van dit Regeerakkoord (RA). De nadruk ligt daarbij vooral op de financieel-economische aspecten ervan. Vóór de sterke en zwakke punten van het RA te bespreken, wordt ingegaan op de (economische) problemen waar het nieuwe kabinet een antwoord op moet geven. Dat vormt de toetssteen voor het RA. Er wordt afgesloten met een conclusie.

2 De economische beleidsopgave voor Nederland

Nederland staat de komende jaren voor een aantal ingrijpende beleidsopgaven. Ik zie in willekeurige volgorde vijf hoofddoelen voor het economische beleid tijdens de komende kabinetsperiode.

1. *Bijdragen aan bufferherstel op meerdere plaatsen in de Nederlandse economie.* In dit verband moeten de Nederlandse overheidsfinanciën met inachtneming van de Europese regels op orde worden gebracht. De bufferpositie van gezinnen laat een gemengd beeld zien. Er is een belangrijke groep van vooral jonge gezinnen, die recent een huis hebben gekocht, waarvoor bufferherstel aan de orde is, maar het geldt niet over de gehele linie. Naar raming bijna een kwart van de Nederlandse hypotheek is inmiddels hoger dan de waarde van het onderpand. De bedrijvensector als geheel staat er relatief goed voor, maar ook hier is het beeld gemengd.
2. *Bijdragen aan een correctie van de kwetsbare financiële en economische structuur van Nederland.* Onze economie heeft een paradoxale en kwetsbare structuur. De paradox is dat wij een hoog en ook nog oplopend overschot op de lopende rekening van onze betalingsbalans combineren met afhankelijkheid van buitenlandse financiering van de overheid en de banken. Een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans betekent per definitie dat wij een spaaroverschot hebben dat in het buitenland wordt belegd. Het paradoxale is dat de sectoren buiten overheid en banken (vooral pensioenfondsen en verzekeraars) per saldo meer in het buitenland beleggen dan het spaarsaldo groot is. De banken beschikken daardoor over

---

¹ Tweede Kamer, verslagjaar 2012-2013, 33410, nr. 15, Bijlage *Bruggen Slaan*.

onvoldoende middelen uit eigen land om hun binnenlandse kredietverlening te financieren. Die middelen moeten dus uit het buitenland komen. Dit wordt wel de *funding gap* van het bankwezen genoemd. Ook de dekking van het Nederlandse begrotingstekort komt maar voor een klein deel uit binnenlandse besparingen. De paradox is dat een land dat relatief veel spaart, voor de financiering van belangrijke binnenlandse activiteiten afhankelijk is van het buitenland. Die afhankelijkheid is een kwetsbaarheid, omdat ze een relatief hoog *systeemrisico* inhoudt. Buitenlandse financiers zullen in vergelijking met binnenlandse financiers eerder geneigd zijn zich terug te trekken bij onzekerheden over de Nederlandse economie, overheidsfinanciën, huizenmarkt, enzovoort en bij problemen in hun thuismarkt. Hierdoor is het risico van financiële instabiliteit en onrust groter voor de Nederlandse economie dan wanneer we onze activiteiten voor een groter deel met binnenlandse besparingen zouden financieren. Sinds de financiële crisis van 2008 weten we maar al te goed dat dit een risico voor de Nederlandse belastingbetaler en dus een collectief risico is. Door het bestaan van de *funding gap* betalen Nederlandse banken een relatief hoge rente over de middelen die zij aantrekken. Die berekenen ze vervolgens door in bijvoorbeeld de hypotheekrente. Het *systeemrisico* zou moeten worden teruggebracht, vooral door het beheersen van de *funding gap*. Dit draagt tegelijkertijd bij aan het verlagen van de *funding kosten* van het Nederlandse bankwezen. Dat kan vervolgens de rente op Nederlandse hypotheeklen drukken en herstel van de huizenmarkt bevorderen.

3. *Een aantal instituties/markten is urgent toe aan modernisering.* Er zijn de afgelopen decennia tal van veranderingen opgetreden en er zullen de komende decennia tal van veranderingen optreden, die de houdbaarheid van Nederlandse instituties/markten ondergraven hebben en verder zullen ondergraven. Tegelijkertijd is er al geruime tijd onvoldoende vermogen om onvermijdelijke en wenselijke aanpassingen door te voeren. Het Nederlandse poldermodel, dat er traditioneel voor zorgde dat uiteindelijk nodige en soms pijnlijke aanpassingen werden doorgevoerd, functioneerde niet meer. Deze institutie moet worden gerevitaliseerd of er moet iets anders voor in de plaats komen. Tegelijkertijd is daar het probleem van het gefragmenteerde en instabiele politieke landschap. Naast ons bestuursmodel (poldermodel en politieke landschap), zitten de problemen in de woningmarkt, de pensioenen, de zorg en de arbeidsmarkt voor ouderen. Die instituties/markten moeten worden afgestemd op het gegeven van de steeds hogere levensverwachting, de daarmee samenhangende vergrijzing, individualisering, het toegenomen aantal baanwisselingen, de opkomst van ZZP-ers, voortgaande nieuwe mogelijkheden in de zorg en open grenzen. Te rooskleurige verwachtingen over de hoogte van het pensioen, de waardeontwikkeling van het eigen huis, de pensioenleeftijd, enz. moeten worden verlaten, zonder dat dit tot somberheid over de toekomst zou hoeven leiden.
4. *Er moet perspectief op duurzame groei (van de welvaart) worden geboden.* In het algemeen gesproken is het vertrouwen in de toekomst laag. Dit kan een zich zelf waarmakende houding worden. Het economisch beleid heeft geen simpele betrouwbare knoppen voor vertrouwensherstel. Wat de situatie verder ingewikkeld maakt, is dat voor het op orde brengen van de overheidsfinanciën de komende kabinetsperiode niet aan bezuinigingen en/of lastenverzwaringen valt te ontkomen. Dat gaat gepaard met een tijdelijk negatief effect op de bestedingen en daarmee de

economische groei. Hoe groot die effecten precies zijn, is onzeker. Maar het is plausibel dat ze in de huidige omstandigheden met een rente die vermoedelijk niet veel verder omlaag kan en met balansproblemen in belangrijke delen van de economie, groter zijn dan in normale omstandigheden en wellicht ook groter dan bijvoorbeeld in de modellen van het CPB en DNB ligt besloten.² Het kabinetsbeleid moet daarom realistisch zijn en mag niet worden gebaseerd op de verwachting dat in de komende kabinetsperiode een hogere groei kan worden bereikt dan gemiddeld 1-1,5%, zelfs als een aantal zaken wordt gedaan en gelaten om groeiperspectief te bieden. Het is vermoedelijk een illusie aan te nemen dat het herstel van een financiële crisis van de omvang welke wij hebben mee gemaakt, zonder pijn kan plaats vinden.³ Er kan via een aantal maatregelen wel een basis worden gelegd voor snel en duurzaam groeiherstel nadat buffers voor een belangrijk deel zijn hersteld. En wie weet komt het sneller. Er is namelijk geen fundamentele reden voor pessimisme over de mogelijkheden voor duurzame welvaarts-groei op de wat langere termijn. Ingrediënten voor het bieden van groeiperspectief zijn: voorspelbaar overheidsbeleid, duidelijkheid bieden over inhoud en omvang van de hiervoor genoemde modernisering en over een zo lang mogelijke periode, bevorderen van, en een positieve houding ten opzichte van ondernemerschap en risico durven nemen. Hierbij hoort nadrukkelijk ook een houding ten opzichte van de financiële sector die de noodzakelijke opbouw van buffers weet te realiseren zonder de ruimte voor kredietverlening al te zeer te beperken. Het is ook van belang een positievere houding in de samenleving te bewerkstelligen ten opzichte van de financiële sector, die immers onmisbaar is voor het financieren van de groei. Een te sterke nadruk op het vermijden van risico's kan gemakkelijk contraproductief zijn. De groei zal voor het grootste deel door de particuliere sector tot stand worden gebracht. De overheid kan slechts voorwaarden scheppen en faciliteren. Het laatste bijvoorbeeld op het gebied van het verder mogelijk maken van export naar landen buiten de Europese Unie. Want daar kan de komende decennia relatief sterke groei worden verwacht. Hetzelfde geldt voor de periferie van het eurogebied als hervormingen worden doorgevoerd en op termijn hun vruchten beginnen af te werpen. Maar vooral op het terrein van de verduurzaming en de zorg kan ze ook directer groeiperspectief bieden. Wat betreft de verduurzaming zou de overheid leidend moeten zijn in het tot stand brengen van een nationaal langjarig en zo breed mogelijk (ook politiek) gedragen akkoord voor het verminderen van het aandeel fossiele brandstoffen in ons energiegebruik en energiebesparing. Ze zou ook bereid moeten zijn daar zelf een bijdrage aan te leveren via het garanderen van duidelijkheid over doelen en regelgeving op dit termijn, investeringen (bijvoorbeeld uitvoering van het plan Veerman om overstromingsrisico's in de toekomst te voorkomen), en verlening van subsidies en garanties voor met name lange-termijn-kredietverlening. De

---

² Zie voor een recente empirische studie met deze conclusie: Olivier Blanchard and Daniel Leigh (2013), *Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers*, IMF Working Paper 13/1, International Monetary Fund. Voor Nederland betogen Hans Stegeman en Shahin Kamalodin dat de multiplier in Nederland groter is dan in de CPB ramingen voor het RA is verondersteld. Hans Stegeman en Shahin Kamalodin (2013), Meer doen door minder, *Economisch Statistische Berichten*, Jaargang 98 (4651), blz. 10-12.

³ De inmiddels klassieke verwijzing voor deze stelling is Carmen Reinhart and Kenneth Rogoff (2010), *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*, Princeton.

verwachting is dat lange-termijn-financiering de komende jaren moeilijk zal zijn. Bij het herinrichten van de financiële sector moet dit een belangrijk aandachtspunt zijn.

5. *Bijdragen aan een solide oplossing van de eurocrisis.* Dit kan Nederland natuurlijk niet alleen en zijn invloed is beperkt. Toch is het belangrijk in de Europese discussies een opstelling te kiezen die uitgaat van het feit dat het oplossen van de eurocrisis niet alleen een Europees, maar ook een nationaal belang is. Veel van onze export gaat naar andere Europese landen. Als die landen in recessie verkeren is dat ook slecht voor ons. Door de crisis is de facto niet langer voldaan aan de eisen die nodig zijn voor het voeren van een monetair beleid door de ECB. Daar kan Nederland ook nadeel van gaan ondervinden. De eurocrisis en de manier waarop door de Europese overheden daarop is gereageerd heeft ook de gezondheid van het financiële stelsel in het gehele eurogebied in het geding gebracht. Een stabiel financieel systeem in het hele eurogebied is natuurlijk een Europees belang, maar zeker ook in het Nederlandse belang. Te veel wordt in discussies over de eurocrisis een verschil gemaakt tussen het nationale en Europese belang. Die liggen namelijk voor een belangrijk deel in elkaars verlengde. Het kabinet moet erkennen dat een solide oplossing van de eurocrisis niet kan zonder dat ook Nederland kosten maakt en risico's loopt. Maar er is geen goedkoper en beter alternatief dan doorgaan met de euro. Het betekent ook bereidheid tot verdere overdracht van sommige bevoegdheden aan Europa zonder dat het tot een federaal Europa hoeft te leiden.

De problemen waar de Nederlandse economie voor staat zijn urgent. Vooral de nodige modernisering en zijn te lang op hun beloop gelaten. Ze zijn ook groot en kunnen niet pijnloos worden opgelost. Daarom is een zo breed mogelijk draagvlak voor de aanpak ervan wenselijk, waar het kan ook in de vorm van nationale langjarige akkoorden met brede politieke steun (ook zo veel mogelijk van de oppositie) en in de maatschappij. Het is van belang dat de Nederlandse politiek en het Nederlandse debat minder dan in het recente verleden is gericht op wat de verschillende partijen en groepen scheidt, en meer op zoek te gaan naar wat hun bindt. De vijf bovengenoemde problemen hangen met elkaar samen en er zijn ook afruilen in het geding. Dat is eigen aan economisch beleid, maar misschien nu meer dan "normaal" het geval is. Het vraagt om een integrale formulering, coördinatie en uitvoering van het economisch beleid door het kabinet.

Hoe moeten we tegen deze achtergrond het RA beoordelen? Ik ga eerst in op een aantal positieve punten in het RA en plaats daarna een aantal kritische kanttekeningen.

3 Positieve punten

1. Het RA is snel na de verkiezingen tot stand gekomen tussen partijen met heel uiteenlopende opvattingen. Dat doet recht aan de urgentie van het aanpakken van de Nederlandse economische problemen.
2. Het nieuwe kabinet durft een aantal hervormingen door te voeren, op de arbeidsmarkt, de woningmarkt, in de zorg en in het bestuur. Daar heeft het te lang aan ontbroken.
3. Het RA is expliciet over de doelen die het kabinet nastreeft: de schatkist op orde brengen, eerlijk delen en werken aan duurzame groei. Het is goed dat het op orde brengen van de overheidsfinanciën als cruciaal wordt gezien en dat wordt aangegeven dat dit binnen de Europese regels moet passen. Dit is, zoals boven

gesteld, één van de problemen die tot een oplossing moeten worden gebracht. Ook is het goed dat wordt vastgehouden aan het structureel begrotingsbeleid en dat de begrotingsregels onderdeel zijn van het RA. De inhoud van de begrotingsregels sluit nauw aan bij de sinds de invoering van de Zalmnorm gegroeide praktijk, waarbij er wel voortdurend wijzigingen zijn, maar de hoofdlijn vaststaat.

4. Het is verstandig dat het werken aan duurzame groei één van de pijlers in het RA is. Een balans vinden tussen het op orde brengen van de overheidsfinanciën en het bieden van groeiperspectief is waarschijnlijk de moeilijkste afruil waar het economisch beleid een weg in moet vinden.
5. Het RA spreekt zich uit voor de vorming van een Bankenuie in Europa. Dit is een essentieel onderdeel voor het solide oplossen van de eurocrisis en het in de toekomst voorkomen van nieuwe crises zoals die we nu doormaken.

4 Kritische kanttekeningen

1. De inhoud van het RA is tussen PvdA en VVD tot stand gekomen door elkaar over en weer punten te gunnen uit elkaars partijprogramma. De zogenoemde "positieve uitruil". Het voordeel daarvan is dat de patstelling kan worden doorbroken die in vorige kabinetten ontstond door dossiers waarover meningsverschil ontstond onaangeroerd te laten ("negatieve uitruil"). Het nadeel van de gekozen aanpak is dat gemakkelijk een *onsamenhangend beleid* ontstaat, waaraan *geen gezamenlijke visie* ten grondslag ligt. Het is ook onduidelijk hoe het kabinet gaat reageren op altijd optredende nieuwe vragen tijdens de rit: wanneer wordt de PvdA invalshoek gekozen en wanneer die van de VVD of gaat er tijdens de rit anders worden beslist dan bij het schrijven van het RA? Het is beter eerst overeenstemming te zoeken over de belangrijkste problemen die de komende kabinetsperiode spelen en dan vervolgens doelstellingen voor de aanpak ervan te formuleren waarbij de sterke samenhang tussen de belangrijkste problemen van dit moment tot zijn recht komt en dus ook het afruilen dat aan de orde is, bijvoorbeeld tussen bufferherstel en het bieden van groeiperspectief. Het zou goed zijn als de minister van EZ tijdens de uitvoering van het RA een coördinerende rol zou krijgen met betrekking tot het economisch beleid.⁴
2. In het RA staat dat wat betreft de omvang van de ombuigingen het advies van de Studiegroep Begrotingsruimte is overgenomen⁵. Dit is onjuist. De grootst mogelijke meerderheid van de studiegroep heeft aanbevolen 20 miljard euro om te buigen. Het RA kiest voor 16 miljard euro. Dat sluit beter aan bij het minderheidsstandpunt van de directeur van het CPB in het rapport van de Studiegroep(voetnoot 32). Het was meer solide geweest voor 20 miljard euro aan maatregelen te kiezen. Dan zou ook overtuigender kunnen worden voldaan aan de Europese begrotingsregels en zouden de automatische stabilisatoren tijdens de kabinetsperiode probleemloos kunnen werken. Een discussie over eventueel nieuwe ombuigingen tijdens de kabinetsperiode als de groei mocht tegenvallen, is dan niet nodig⁶. Ook is er niet

⁴ Zie ook: Lex Hoogduin (2011), Het Nederlandse economische beleid in de komende jaren, Preadviezen van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde 2011, blz. 13-46.

⁵ *Stabiliteit en Vertrouwen* (2012), Veertiende Rapport van de Studiegroep Begrotingsruimte.

⁶ Nu eenmaal voor 16 miljard bezuinigingen is gekozen, is het verstandig hier aan vast te houden en indien nodig de automatische stabilisatoren te laten werken. Dit veronderstelt wel dat het RA in het voorjaar het groene licht van de Europese Commissie krijgt.

voor gekozen de ombuigingen relatief sterk aan het begin van de kabinetsperiode te laten plaatsvinden ("frontloading"). Dat houdt een risico in. Meestal wordt het moeilijker om het bezuinigingspad te blijven volgen naarmate de kabinetsperiode vordert. Als het kabinet zijn periode niet vol maakt, wordt bovendien een relatief groot ombuigingsbedrag doorgeschoven naar de toekomst.

3. *Het beleid met betrekking tot en de houding ten opzichte van de financiële sector is eenzijdig, weinig samenhangend, negatief en daardoor gemakkelijk contraproductief.* Het beleid is eenzijdig gericht op de banken en eenzijdig op de doelstelling van herstel van buffers en stabiliteit. De ondertoon in het RA over banken is overwegend negatief. Het probleem van de kwetsbare financiële structuur en het bieden van groeiperspectief, vergt dat naar de financiële sector als geheel wordt gekeken, in onderlinge samenhang. Het is bijvoorbeeld niet goed dat er een Commissie Wijffels is die naar aspecten van de structuur van het bankwezen kijkt en dat Cees van Dijkhuizen is gevraagd in overleg te gaan met banken, pensioenfondsen en toezichthouders om te onderzoeken of en hoe institutionele beleggers een rol kunnen spelen bij de financiering van de woningmarkt. De doelstelling van het bieden van groeiperspectief moet een belangrijke rol spelen in het beleid met betrekking tot de financiële sector. Duurzame groei zal moeilijk te realiseren zijn zonder een goed functionerende financiële sector, waarin op een verantwoorde manier risico's worden genomen. Duurzame groei kan alleen ontstaan als ondernemers durven en kunnen investeren. Dat kan alleen maar als zij bereid zijn risico's te nemen en dat geldt ook voor de financiële sector die een rol moet spelen in de financiering van die investeringen. Eenzijdig sturen op bufferherstel kan de kredietverlening onnodig hinderen. Banken moeten lucht hebben om verantwoorde risico's te nemen, vooral daar waar dat op lange termijn duurzame groei ondersteunt. Dat betekent dat gestopt moet worden met het stapelen van regulering en maatregelen voor banken. Een negatieve houding ten opzichte van banken en bankiers heeft het risico in zich dat risico-aversie doorschiet ten koste van de financiering van de groei. Het beheersen van de *funding gap* vraagt erom dat wordt bekeken hoe financiële stromen op een verantwoorde wijze kunnen worden veranderd. Zijn er manieren om meer van het institutionele vermogen zonder dwang uit te oefenen en "handje klap" te spelen, beschikbaar te krijgen voor de financiering van vooral lange-termijn-investeringen in de Nederlandse economie? Dit is een bredere vraag dan die waarmee Van Dijkhuizen op pad is gestuurd. Het is belangrijk naar oplossingen voor beheersing van de *funding gap* te zoeken die ons spaaroverschot in ieder geval niet verder vergroten. Beleidsmatig opdrijven van de particuliere spaarquote is in dat kader niet aan te bevelen.
4. *Het bijdragen aan een solide oplossing van de eurocrisis moet een aparte doelstelling van het Nederlandse economische beleid zijn.* De houding in het RA ten opzichte van Europa is een duidelijke verbetering ten opzichte van het beleid van het vorige kabinet. Dat hing in Europa voortdurend aan de rem en suggereerde veel te veel dat de eurocrisis een zaak is van de periferie. Het RA is constructiever, maar nog steeds te terughoudend. Meer zou moeten worden benadrukt dat het in het Nederlands belang is dat de eurocrisis solide wordt opgelost. Er is weinig te bedenken dat meer schade aan onze economie kan toe brengen dan het niet goed oplossen van de eurocrisis. Een pro-actievere houding en de bereidheid om verdere risico's te nemen en te investeren in het oplossen van de eurocrisis zijn geboden.

5. *Ten onrechte wordt de echte modernisering van de tweede pijler van ons pensioenstelsel niet ter hand genomen.* Er ligt bij veel pensioenfondsen een onverdeelde rekening en er is behoefte aan modernisering van het pensioenstelsel. Het kabinet zou hier op zijn minst faciliterend moeten optreden. In het pensioenakkoord zijn beide zaken te veel vermengd. Dat is niet goed, omdat de discussie over modernisering van het pensioenstelsel daardoor wordt belast met de verdelingskwestie van de rekening. De modernisering van het stelsel moet vooral bestaan uit het opnieuw beslissen over welke elementen van solidariteit wel en niet passen binnen de tweede pijler, hoe de deelnemers meer keuzevrijheid over de hoogte en zekerheid van hun pensioen kan worden geboden, en over bij wie ze hun pensioen inkopen. De pensioensector en –regelingen moeten een belangrijke rol spelen bij het beheersen van de *funding gap* en kunnen dat ook doen bij het bieden van groeiperspectief. De modernisering van de pensioenregelingen moet bovendien in samenhang worden bekeken met modernisering in de zorg, woningmarkt en arbeidsmarkt voor ouderen, zoals eerder betoogd.
6. *Het is jammer dat voor een integrale modernisering van de woningmarkt niet is gedacht vanuit het voorstel "wonen 4.0" van belangrijke belangengroepen op de woningmarkt⁷.* In de woningmarkt moeten ingrijpende veranderingen worden doorgevoerd, die zich zullen moeten uitstrekken over een lange reeks van jaren. Daarvoor is breed politiek en maatschappelijk draagvlak nodig. Veel lange-termijnbeleid, waaronder dat voor de woningmarkt zou het beste verankerd kunnen worden in nationale akkoorden. Het RA is te prijzen voor het feit dat de modernisering van de woningmarkt wordt aangepakt, maar veel minder voor de manier waarop het gebeurt.
7. *Het is jammer dat in het RA veel prioriteit wordt gegeven aan herverdeling en gemeentelijke en provinciale herindeling.* Uiteraard is het aan de politiek om het gewicht van de verschillende doelen van beleid toe te kennen. Maar gelet op de grote opdracht waar het kabinet de komende jaren op economisch terrein voor staat, is het de vraag of het verstandig is om inkomensherverdeling te verheffen tot doel in plaats van het zoals traditioneel in ons land de inkomensverdeling een randvoorwaarde te laten zijn, waaraan de uitkomsten van het kabinetsbeleid worden getoetst en zo nodig bijgesteld. Het leidt af van de hoofdproblemen en kan zoals we al hebben gezien leiden tot onnodige controverses. Hetzelfde geldt voor het beleid met betrekking tot gemeentelijke en provinciale herindeling. Los van de twijfel of het de besparingen oplevert die worden beoogd, gaat het in ieder geval om een zeer omvangrijke operatie. Een operatie die tijd en energie opeist die vermoedelijk beter anders kunnen worden besteed.
8. *Het werken aan duurzame groei is terecht één van de pijlers van het RA, maar krijgt vooralsnog een magere invulling.* Het ontbreekt in het RA aan een goede invulling van dit beleidsonderdeel, in samenhang met de moderniseringsagenda en het op orde brengen van de overheidsfinanciën. Het voortzetten van het topsectorenbeleid kan maar een deel van het verhaal zijn. De rol die de financiële sector moet spelen in dit beleid is een blinde vlek in het RA. Dat geldt vooral voor het financieringsaspect van de verduurzaming. Overigens is verduurzaming een terrein

---

⁷ *Wonen 4.0* (2012), Woningmarktplan voor de integrale hervorming van de woningmarkt van de Woonbond, Vereniging Eigen Huis, Aedes, NVM, VBO en VastgoedPro.

dat bij uitstek schreeuwt om een nationale aanpak op lange termijn. Het is daarom toe te juichen dat de SER deze bal heeft opgepakt en werkt aan een nationaal energieakkoord⁸. Het kabinet moet hierin actief participeren, bereid zijn middelen beschikbaar te stellen en er zich aan willen binden. De zorg is niet alleen een probleem door de kostenontwikkeling, maar biedt ook een bron voor economische groei, ook door export.

5 Tot slot

Het RA kent een aantal duidelijk positieve punten. Tegelijkertijd is er in dit artikel een aantal kritische kanttekeningen bij geplaatst. Veel van die kritische kanttekeningen kunnen ook worden gelezen als gemiste kansen. Dat is jammer. Tegelijkertijd is er aan het begin van de kabinetsperiode nog veel ruimte om in de loop van de tijd deze kansen alsnog te benutten. Vandaar dat het goed is om van "vooralsnog gemiste kansen" te spreken en mag er hoop worden gekoesterd op een verbetering van het economisch beleid de komende jaren.

Lex Hoogduin

* Hoogleraar monetaire economie en financiële instellingen aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) en gasthoogleraar aan de Duisenberg School of Finance (DSF).

---

⁸ *Advies Energieakkoord (2009)*, SER, Advies nr. 2012/07.